

ЛАЗУРЕНКО О. О.

ПСИХОЛОГІЯ ЕМОЦІЙ

*Рекомендовано рішенням
вченої ради медико-психологічного факультету
Національного медичного університету
імені О.О. Богомольця
(протокол № 9 від 13 квітня 2017 р.)*

КИЇВ
КНИГА-ПЛЮС
2018

УДК 159.9:61(075.8)

Лазуренко О. О. Психологія емоцій: підручник / О. О. Лазуренко – К.: Книга плюс.
– 2018. – 264 с.

Підручник укладений для студентів вищих навчальних закладів, які вивчають спеціальний курс «Психологія емоцій». Цей курс спрямований на вдосконалення знань у сфері емоцій, що знаходить своє відображення як у теоретичній, так і практичній складових вивчення даної дисципліни, а відтак подальше формування емоційної компетентності майбутнього фахівця.

Даний підручник базується на концепції і навчальній програмі курсу «Психологія емоцій», розробленій на кафедрі загальної і медичної психології та педагогіки Національного медичного університету імені О.О. Богомольця під керівництвом академіка НАПН України, доктора психологічних наук, професора С.Д. Максименка, з урахуванням нових підходів щодо підготовки медичних кадрів у сучасних умовах.

Підручник може бути використано у навчальному процесі, при підготовці майбутніх фахівців у галузі медицини, психології, педагогіки.

Вміщені у підручнику завдання не повинні обмежувати ініціативу викладача, їх можна змінювати і доповнювати з урахуванням специфіки факультету.

Рецензенти:

Н. В. Чепелева, доктор психологічних наук, професор, академік НАПН України;

Є.В. Тополов, доктор психологічних наук,

А.М. Крицька, кандидат психологічних наук.

ISBN 978-966-460-105-1

© Лазуренко О. О., 2018

© Видавництво “Книга-плюс”, 2018

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
Розділ 1. ПСИХОЛОГІЯ ЕМОЦІЙ	9
1.1. Поняття про емоції.....	9
1.2. Історія вивчення проблеми емоцій у психології.....	21
1.3. Основні напрямки та теорії дослідження емоцій.....	52
1.4. Фізіологічні основи емоцій.....	67
1.5. Емоційне реагування	72
1.6. Емоційні стани	85
1.7. Проблема класифікації емоцій	93
Розділ 2. ПСИХОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ...	100
2.1. Емоційні феномени та проблема дослідження емоційної сфери	100
2.2. Категорія емоційності у психології.....	110
2.3. Онтогенез емоційної сфери особистості	117
Розділ 3. ЕМОЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ.....	125
3.1. Проблема визначення емоційної компетентності у психології	126
3.2. Емоційна компетентність як складова професійної діяльності лікаря.....	131
3.3. Тренінг формування емоційної компетентності	155
Розділ 4. ЕМОЦІЇ І ЗДОРОВ'Я	186
4.1. Вплив емоцій на людину	186
4.2. Роль емоцій у виникненні та лікуванні психічних і психосоматичних захворювань	190

Розділ 5. ЕМОЦІЙНІ ЯВИЩА ТА ОСОБЛИВОСТІ

СПІЛКУВАННЯ	196
5.1. Процес комунікації та емоції.....	197
5.2. Спілкування як фактор розвитку емоційної сфери....	199
5.3. Вплив різних сторін спілкування на емоційну сферу.....	203
5.4. Зв'язок емоцій та емоційності з процесом спілкування.....	206
5.5. Виразність мовлення як прояв емоційного складу людини у спілкуванні.....	217
5.6. Роль емоцій у становленні взаємин між людьми.....	224
ТЕМИ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ	231
ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАВДАННЯ ТА ВПРАВИ	235
КОРОТКИЙ СЛОВНИК ЕМОЦІЙНИХ ТЕРМІНІВ	246
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	249

Емоції і переживання є невід'ємною частиною життя практично кожного з нас. Спектр їх може бути широким, від радості і веселощів до болю і страждань...

ПЕРЕДМОВА

Психологія емоцій, як один з найважливіших розділів загальної психології, психології особистості, психофізіології, клінічної психології, психології праці та соціальної психології, безсумнівно, є однією з актуальних і проблемних галузей у сучасній психології. Значний інтерес до прикладних питань психології зростає з року в рік і проявляється, як з боку теоретиків, так і з боку практикуючих психологів, тим самим сприяючи нарощуванню сучасного методологічного наукового апарату в розумінні емоцій. Особливо цей інтерес зростає в аспекті проблеми гармонійного розвитку особистості, яка знаходиться в умовах психотравмуючих впливів, як з боку екологічного неблагополуччя, так і соціальних потрясінь.

Даний підручник є спробою представити психологію емоцій з урахуванням сучасних досягнень української і зарубіжної психології.

У ньому висвітлено окремі питання курсу «Психологія емоцій», зокрема теорії емоцій, проблеми впливу емоцій на свідомість і поведінку людини, взаємозв'язку емоцій і когнітивних процесів, розкрито сутність та онтогенез емоційної сфери особистості, формування емоційної компетентності майбутнього фахівця, значення емоцій для здорової і хворої людини, показана роль емоційної сфери у спілкуванні, виникненні та лікуванні психічних і психосоматичних захворювань тощо.

Доцільність вивчення даної дисципліни зумовлена рядом об'єктивних та суб'єктивних факторів, складними соціально-економічними перетвореннями, що відбуваються у сучасному суспільстві. Очевидно, що сьогодні виявилася тенденція раціонального ставлення до життя, а також негативної установки відносно емоцій як явища внутрішнього життя людини. Все це знаходить відображення в образі сучасної людини, яка позбавлена емоцій. В результаті виникають труднощі у психологічній переробці емоційних станів і як наслідок – виникнення болю і неприємних відчуттів різної локалізації. Це призводить чи може призвести до повної дезінтеграції різних психічних сфер і перш за все – емоційної. В решті решт, недооцінка важливості емоційної складової призводить до втрати навичок психогігієни емоційного життя. Більш того, культура емоційного життя сучасної людини – вміння словами, фарбами, рухами виразити себе – мало усвідомлюється як спеціальне завдання у сучасній освіті.

Все це дає привід стверджувати, що в педагогічних цілях вкрай важливо приділяти певну увагу формуванню і вдосконаленню емоційної сфери студентів. Крім того, як свідчить досвід, починати процес формування емоційної сфери необхідно ще в період професійної підготовки у ВНЗ.

Процес формування емоційної сфери є одним з напрямків розвитку про-

фесіоналізму. Емоційна компетентність особистості студента-медика сприяє соціалізації і професійному становленню майбутнього фахівця.

Професійна взаємодія лікаря та пацієнта повинна ґрунтуватися на глибокому усвідомленні та розумінні індивідуально-психологічних і, зокрема, емоційних відмінностей хворого, а сприймання людини, дослідження емоційної сфери її особистості в нормі і патології дозволить лікарю не тільки оптимізувати процес діагностики та об'єктивно оцінювати особистість пацієнта, а й підвищити ефективність лікувальних та психотерапевтичних стратегій і впливів.

Навчальна дисципліна «Психологія емоцій» знайомить студентів з теоретичною основою проблеми дослідження емоційної сфери особистості, з класичними і сучасними науковими уявленнями про сутність емоційної сфери, психологічними особливостями розвитку емоційної компетентності фахівця.

Мета курсу полягає у всебічному вивченні психологічної сутності емоційної сфери особистості та засвоєнні основних її властивостей, зокрема, функціонування та характеристика емоційних станів, специфіка взаємодії емоцій і процесів розвитку особистості та соціальних відносин, аналіз впливу індивідуальних властивостей на емоційну сферу особистості, усвідомлення ролі емоційних явищ у становленні взаємовідносин між людьми та впливі емоцій на здоров'я людини. Передбачається, що основні структурні компоненти емоційної сфери особистості розглядатимуться з точки зору різних теорій особистості та емоцій, що забезпечить цілісне й критичне розуміння природи людської емоційності.

Навчальний матеріал сконцентрований на усвідомленні студентами-медиками власних емоційних станів в умовах аудиторних занять. Виходячи з цього, основними цілями мають бути наступні: формування знань про основні особливості емоційної сфери особистості, вікові особливості її емоційної сфери; формування вмінь розпізнавати емоційні стани та адекватного розуміння власних емоційних особливостей, прагнення до їх самовдосконалення; визначення сприятливих факторів власного емоційного розвитку тощо.

Вивчення курсу дає можливість студентам з'ясувати сутність та онтогенез емоційної сфери особистості, зрозуміти значення емоцій для здорової і хворої людини, роль емоційної сфери у виникненні та лікуванні психічних і психосоматичних захворювань, а також усвідомити необхідність врахування емоційного стану в процесі лікування, визначити базові емоції, встановити, яким чином проявляється і переживається, які функції виконує кожна з них.

Вибірковий курс «Психологія емоцій» є інтегративним, тому висвітлення окремих питань курсу, зокрема, теорії емоцій, проблеми впливу емоцій на свідомість і поведінку людини, взаємозв'язку емоцій та когні-

тивних процесів включає актуалізацію знань студентів із загальної психології, психології особистості, психології спілкування та психофізіології. Проблеми курсу можуть розглядатись також в контексті вивчення інших психологічних дисциплін: «Медична психологія», «Психологія професійної діяльності медика», «Психологічне консультування», «Основи психосоматики» та інші, адже професійна взаємодія лікаря та пацієнта повинна ґрунтуватися на глибокому усвідомленні та розумінні індивідуально-психологічних і, зокрема, емоційних особливостей хворого.

Передбачені навчальним планом години розподілені на лекційні, практичні, семінарські заняття та самостійну роботу студентів, що дає можливість не лише ознайомитися з теоретичним матеріалом, а й допомогти сформувати у студентів професійні навички у сфері емоцій, а також вміння самостійної наукової роботи.

Програма орієнтує викладача на творчу побудову навчального процесу, а також організацію самостійної позааудиторної роботи студентів та проведення консультативних занять.

До структури підручника включено 5 розділів: «Психологія емоцій», «Психологічна сутність емоційної сфери», «Емоційна компетентність», «Емоції і здоров'я», «Емоційні явища і особливості спілкування».

Обсяг інформації узгоджується з лекційним матеріалом, охоплює питання для самоконтролю та практичні завдання, психологічні ситуації для самостійного опрацювання, теми для обговорення, список рекомендованої літератури, а також словник основних емоційних термінів.

Підручник розрахований для студентів, майбутніх лікарів, які вивчають цей курс, викладачів, психологів і всіх бажаючих поринути у світ емоцій.

Сподіваюсь, ця книга за структурою та змістом буде корисною, відкриє для Вас таку галузь психологічної науки, як психологія емоцій, зацікавить і розширить світогляд.

Розділ І. ПСИХОЛОГІЯ ЕМОЦІЙ

У цьому розділі розкрито сутність поняття емоції, висвітлено основні напрямки, теорії та концепції дослідження емоцій у психології, представлено фізіологічні основи та класифікацію емоцій у теоретичних вітчизняних та зарубіжних школах.

1.1. Поняття про емоції та почуття

Аналіз літератури вказує, що емоції залучені практично до всіх основних компонентів особистості. Багато дослідників підкреслюють, що емоції відіграють значну роль у здійсненні різних видів діяльності, роблячи визначальний вплив на формування способів її організації, виступають суттєвим регулятором процесів пізнання. Емоційний компонент є важливим у спілкуванні, мотивації діяльності, у вирішенні творчих задач. У дослідженнях емоцій виділяється особливе коло проблем, що стосуються вікових та індивідуально-психологічних відмінностей у проявах емоційної сфери.

Діяльність людини, її поведінка завжди викликають позитивне або негативне ставлення до неї. Ставлення до дійсності відображується в мозку й переживається як задоволення або незадоволення, радість, сум, гнів, сором. Такі переживання називають **емоціями, почуттями**.

Емоції і почуття, як і психічні процеси, забезпечують відображення та пізнання навколишнього світу. Коли людина сприймає предмети і явища, вона завжди якось ставиться до них: емоції чуття відображають реальну дійсність та внутрішній стан людини у формі переживань.

